

STUDIA I MATERIAŁY

DOI: 10.4467/2391-890XPAH.25.009.23100

Aleksandra Starczewska-Wojnar
(Polskie Towarzystwo Historyczne, Oddział Opole)
dr, ola.wojnar@op.pl
ORCID iD: 0000-0003-4747-1240

Testament kobiecy na przykładzie testamentu Caroliny Knizek (Gnizek) ze Szczepanka spisany na wypadek nagłej śmierci

W artykule opisano testament Caroliny Knizek – kolonistki mieszkającej w Szczepanku [niem. Stepanshain] z roku 1869¹. Opisany zapis został sporządzony przed sądem wiejskim z powodu niebezpieczeństwa nagłej śmierci testatorki. Tego typu dokumenty były wykonywane na zlecenie zawodowych sądów i miały moc prawną na równi z aktami przygotowywanymi przed notariuszami czy justycjariuszami. Opatrzono go pieczęcią gminną oraz zamknięto za pomocą 5 lakowych pieczęci gminnych i zdeponowano w Sądzie Powiatowym w Strzelcach Opolskich. Dokument sporządzony przez sołtysa i ławnika trafił do obiegu prawnego i stał się podstawą w postępowaniu spadkowym. Należy zaznaczyć, że tego rodzaju testamenty są jedynymi dokumentami sądu wiejskiego, na których prawnie wymagane było potwierdzenie pieczęcią gminną. Odnalezienie w zbiorach archiwalnych ostatniej woli, spisanej na wypadek nagłej śmierci przed sądem wiejskim, nie jest łatwe. Informacja o formule sporządzenia testamentu nie była wymagana przy rejestrowaniu ostatniej woli w sądzie, ponieważ był on dokumentem urzędowym na równi z przygotowywanym przez zawodowych sędziów. Dotychczas testamenty sporządzane przed sądami wiejskimi badałam na potrzeby kwerendy sfragistycznej dotyczącej pieczęci gmin wiejskich rejencji

---

¹ Archiwum Państwowe w Opolu (dalej: APOp), Sąd Obwodowy w Strzelcach Opolskich (dalej: SOSO), 45/62/49.

opolskiej². W niniejszym artykule chciałabym podkreślić rangę dokumentu przygotowanego w wiejskiej kancelarii oraz zaprezentować możliwość jego analizy w powiązaniu z dokumentacją stanu prawnego nieruchomości.

Testament Caroliny Knizek, zapisanej również jako Gnizek³, przechowywany jest w Archiwum Państwowym w Opolu w zespole *Sąd Obwodowy w Strzelcach Opolskich* pod sygn. 49. Na okładce akt widnieje tytuł: *Acta des Königlichen Kreis-Gericht zu Gross Strehlitz betreffend die gerichtliche Aufbewahrung des von der Caroline Gnizek zu Stephanshein errichteten Testaments*. Jednostka archiwalna zawiera 32 strony dokumentacji, wśród której odnajdujemy testament, jego 2 koperty, oświadczenia świadków złożenia dokumentu i korespondencję dotyczącą przekazania ostatniej woli w depozyt sądowy.

Dokument spisany przed sądem wiejskim w Szczepanku 8 lipca 1869 r. został 9 lipca 1869 r. przekazany przez Ignatza Knizka (męża Caroliny) do Sądu Krajowego w Strzelcach Opolskich (Kreisgericht Gross Strehlitz)⁴. Tam 22 lipca 1869 r. opatrzono go na kopercie numerem 664 i w sądowym repertorium zarejestrowano pod sygnaturą G 435⁵. W roku 1879 akta Sądu Powiatowego w Strzelcach Opolskich, w tym ostatnia wola Caroliny Knizek, zostały przekazane do powstałego po reformie sądownictwa Sądu Obwodowego w Strzelcach Opolskich⁶, w którym były przechowywane do zakończenia działalności sądu w styczniu 1945 r. Do Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Opolu akta przekazano w 2 transzach w 1955 i 1970 r.⁷ W jednej z nich dostarczono testament Caroliny Knizek. W latach 60. w archiwach rozpoczęto brakowanie poniemieckich akt sądowych⁸. W opolskim archiwum w 1977 r. zdecydowano o wyłączeniu z brakowania

---

² A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć wspólnoty. Prawne i komunikatywne funkcje pieczęci gmin wiejskich na przykładzie zachodnich powiatów rejencji opolskiej w latach 1816–1933*, Opole 2020. Badania prowadzone są nadal w ramach cyklu wydawniczego w czasopiśmie „Szkice Archiwalno-Historyczne”.

³ Pisownia również Knisek.

⁴ Sąd Powiatowy w Strzelcach Opolskich dla powiatu strzeleckiego i miast Leśnicy, Strzelec Opolskich i Ujazdu został utworzony na podstawie Rozporządzenia Fryderyka Wilhelma IV „Verordnung über die Aufhebung der Privatgerichtsbarkeit” 2.1.1849, „Preussische Gesetz Sammlung” 1849, Nr. 1, s. 1–8.

⁵ APOp, SOSO, 45/62/49, s. 32.

⁶ Sądy obwodowe jako sądy pierwszej instancji zostały powołane ustawą Gerichtsverfassungsgesetz z 27 stycznia 1877 r., „Reichsgesetzblatt” 1877, Nr. 4, s. 41–76. Sądy rozpoczęły działalność od 1 października 1879 r. Zasięg terytorialny działania Sądu Obwodowego w Strzelcach Opolskich został określony w Verordnung, betreffend die Errichtung der Amtsgerichte 26.7.1878, „Gesetz Sammlung” 1878, Nr. 25, s. 275–283. Więcej o Sądzie Obwodowym w Strzelcach Opolskich w: A. Starczewska-Wojnar, *Wstęp do inwentarza zespołu Sąd Obwodowy w Strzelcach Opolskich*, Opole 2003, mps.

⁷ APOp, Księga nabytków Archiwum Państwowego w Opolu nr 152 i nr 730.

⁸ APOp, Archiwum Państwowe w Opolu, 45/350/166, bp.

akt zawierających ślady polskości⁹. Testament Caroliny Knizek oraz akta gruntowe należącej do niej nieruchomości ocalały, ponieważ we wspomnianych aktach gruntowych wszyty był kontrakt małżeński spisany w języku polskim.

Testamenty chłopskie na Śląsku nie były dotychczas przedmiotem szerszych badań. Na przykład w opracowaniu *Rodzina na Śląsku w XIX i na początku XX wieku* pod redakcją Adriany Dawid i Antoniego Maziarza¹⁰ żadne z autorów w swoich badaniach nie sięgnęło do akt testamentowych. Najpopularniejszym źródłem do badań były akta metrykalne przechowywane w archiwach kościelnych. Akta ostatniej woli powiatu pszczyńskiego zostały poddane analizie przez Wiesławę Korzeniowską. W publikacji *Codziennosc społeczności wsi rejencji opolskiej w aspekcie zachodzących przemian (1815–1914)*¹¹ autorka opisała realia życia na wsi, na bazie źródeł archiwalnych, głównie powiatu pszczyńskiego. Wartość testamentów do dalszych badań zasygnalizowała w artykule *Dziewiętnastowieczne testamenty chłopów pszczyńskich zachowane w Państwowym Archiwum w Pszczynie*¹². W szerszym zakresie poddała je analizie Barbara Sopot-Zembok w książce *Obraz wsi pszczyńskiej w świetle testamentów chłopskich z połowy XIX wieku*¹³. Testamenty sporządzane przed sądami wiejskimi na podstawie aktualnych wówczas źródeł prawa opisywałam w ramach swoich badań sfragistycznych¹⁴. Nie prowadzono dotychczas odrębnej analizy testamentów sporządzanych przed sądem wiejskim. Ten sposób przygotowania dokumentu chcę przedstawić w artykule. Dodatkowo zaprezentuję testament jako punkt wyjścia do badań w powiązaniu z aktami metrykalnymi oraz aktami stanu prawnego nieruchomości terenów wiejskich rejencji opolskiej w XIX w.

Testament Caroliny Knizek został przygotowany zgodnie z Powszechnym Prawem Krajowym w Prusach (*Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten*¹⁵). Sporządzono go przed sądem wiejskim. Każda gmina miała samorząd wiejski, który był tożsamy z sądem wiejskim i składał się z sędziego w osobie sołtysa gminy, 2 ławników i pisarza gminnego¹⁶. Właściwe uprawnienia

⁹ Tamże.

¹⁰ *Rodzina na Śląsku w XIX i na początku XX wieku*, pod red. A. Dawid i A. Maziarza, Opole 2011.

¹¹ W. Korzeniowska, *Codziennosc społeczności wsi rejencji opolskiej w aspekcie zachodzących przemian: 1815–1914*, Opole 1993.

¹² Tamże, *Dziewiętnastowieczne testamenty chłopów pszczyńskich zachowane w Państwowym Archiwum w Pszczynie*, „Kwartalnik Opolski” 1994, R. 40, nr 3, s. 30–39.

¹³ B. Sopot-Zembok, *Obraz wsi pszczyńskiej w świetle testamentów chłopskich z połowy XIX wieku*, Pszczyna 2009.

¹⁴ A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć...*

¹⁵ *Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten von 1794*, Frankfurt a. M.–Berlin 1970 (dalej: ALR).

¹⁶ Szerzej o uprawnieniach sądu wiejskiego w A. Starczewska-Wojnar, *Odcisnięta pamięć...*

sądów wiejskich wynikały z możliwości poświadczania dokumentów (ALR, II, Titel 7, § 82) oraz prowadzenia ksiąg protokolarnych, przyjmowania inwentarzy i podatków, egzekucji wyroków sądowych, jak i niespornych należności dla dworu (ALR, II, Titel 7, § 82–86). Do tego dochodziły zadania z zakresu sądownictwa nieprocesowego (*freiwillige Gerichtsbarkeit*), które notariusze i właściwe sądy cedowały na niewykwalifikowane sądy wiejskie. Były to: przyjmowanie testamentów i kodycyli, protokołowanie umów przedmażeńskich, ogłoszenia spraw opiekuńczych, zabezpieczanie przejętych w ramach egzekucji dóbr i zwierząt (ALR, I, Titel 12, § 93; ALR, II, Titel 1, § 83; ALR, II, Titel 18, § 93; ALR, II, Titel 7, § 67; ALR, I, Titel 14, § 432 i 442)¹⁷. Aby wesprzeć sądy wiejskie w realizowaniu tak odpowiedzialnych zadań, opublikowano instrukcje i jednolite formularze, które stały się wzorcem dokumentu urzędowego w obiegu prawnym. Formularze przygotowywane były dla poszczególnych rodzajów spraw na różnych poziomach administracji państwem i zabezpieczały prawidłowość procedur prawnych¹⁸. Szczegółowe instrukcje dla sądów wiejskich zostały wydane w 1842¹⁹ i 1854 r.²⁰ Dla sędziów wiejskich został także wydany podręcznik sędziego Kurtzera z Nysy²¹. Autor podręcznika opatrzył go komentarzami dotyczącymi sposobów prowadzenia spraw przez sądy wiejskie²². Podkreślił, że zarówno sołtysi, jak i ławnicy zgłaszali problemy wynikające z niewystarczającej znajomości przepisów prawnych. Kurtzer załączył 58 formularzy przygotowanych do stosowania przez sądy wiejskie, które miały usprawnić wykonywanie podstawowych zadań. Podkreślił szczególną rolę sądów wiejskich i wagę prowadzonych przez nie postępowań. Stosowana w wyjaśnieniach terminologia dostosowana była do odbiorcy i przedstawiona w sposób przystępny.

¹⁷ G. Wacke, *Dorf-Policey-Ordnung und Instruction für die Dorf-Scholzen für das Herzogthum Schlesien und die Grafschaft Glatz vom 1. May 1804*, Würzburg 1971, s. 85.

¹⁸ S. Haas, *Die Kultur der Verwaltung: die Umsetzung der preussischen Reformen 1800–1848* (Frankfurt a. M.–New York 2005), s. 350. Dla porównania instrukcja dla sądów rozjemczych zob. A. Mende, *Hülf- und Formular-Buch zur praktischen Geschäftsführung der Schiedsmänner enthaltend: eine Anzahl vollständig ausgeführter Formulare zu Vergleichs- Protokollen, Vorladungen, Anschreiben, Beschwerden, Jahresberichten und Nachweisungen der Schiedsmänner; nebst einer vorangeschickten Einleitung über Form und Inhalt der schiedsamlichen Protokole*, Oppeln 1836.

¹⁹ *Instruction für die Dorfgerichte bei den ihnen vorzunehmenden gerichtlichen Verhandlungen*, „Preussisches Justizministerialblatt“ 1842, s. 115; następnie opublikowane jako *Instruction für die Dorfgerichte bei den ihnen vorzunehmenden gerichtlichen Verhandlungen*, „Extraordinaire Beilage zum Amtsblatt der Königlichen Regierung zu Oppeln“ 1842, St. 18, s. 1–32 (dalej: IDG).

²⁰ *Für die Bezirke der Appellationsgerichte Glogau und Ratibor die revidierte Instruction vom 11.05.1854*, „Preussisches Justizministerialblatt“ 1854, s. 206; omówione przez T.A. Geiseler, *Das landliche Kommunal-Wesen in sechs östlichen Provinzen Preußens*, Berlin 1864.

²¹ [?] Kurtzer, *Der praktische Dorfrichter. Ein unentbehrliches Handbuch für Gerichtsschulzen, Gerichtsmänner und Gemeinbeschreiber derjenigen Preussischen Provinzen, in welchen das Allgemeine Landrecht und die Gerichtsordnung Geltung finden*, Breslau 1844.

²² Tamże, bp.

Sądy wiejskie nie mogły przyjmować jednostronnych oświadczeń woli, rozstrzygać spraw większej wagi, kwestii spornych ani dotyczących interesów gminy²³. Wyjątek od tej zasady stanowiły sprawy zlecone, które wymagały pilnych czynności i nie mogły czekać na przyjazd sędziego zawodowego²⁴. Katalog spraw, które musiały być załatwiane przez zawodowych sędziów, omówiono w Powszechnej Ordynacji Sądowej. Należały do nich przede wszystkim obciążenia nieruchomości ograniczonymi prawami rzeczowymi, które skutkowały wpisem do księgi hipotecznej²⁵.

Sędziowie wiejscy procedowali wówczas, gdy opóźnienie w przystąpieniu do czynności sądowych przez zaangażowanie zawodowego sędziego bądź skierowanie interesantów do zamiejscowego sędziego mogłyby spowodować niepowetowane straty²⁶. W katalogu spraw zleconych wymieniono czynności z zakresu sądownictwa nieprocesowego (*freiwillige Gerichtsbarkeit*), które wymagały prostego uwierzytelnienia. Były to takie kwestie, które bez znajomości prawa mogły zostać rozpatrzone przez uwierzytelnienie lub poświadczenie i w których przepisy prawa nie wymagały formy notarialnej lub sądowej²⁷. Należały też do nich takie sytuacje, gdy konieczne było przyjęcie jednostronnego oświadczenia woli, jakim było ustalenie dziedziczenia w momencie, gdy testator był bliski śmierci (*Gefahr im Verzuge*). Podobnie postępowano w wypadku śmierci osoby i konieczności zabezpieczenia jej majątku²⁸. W sprawach nagłych zabezpieczano majątek zmarłego przez jego opieczętowanie²⁹.

Ostatnia wola zazwyczaj podawana była ustnie do protokołu. Sąd wiejski przed jej spisaniem musiał ustalić, czy była ona składana dobrowolnie i czy wyrażała faktycznie wolę testatora. Sprawdzano, czy nie działał on pod przymusem, za namową albo nie padł ofiarą oszustwa lub podstępów oraz czy był w pełni władz umysłowych³⁰. W miarę możliwości, jeżeli testator nie wymagał szczególnej opieki, testament spisywano sam na sam z umierającym, aby inne osoby nie miały wpływu na złożone oświadczenie woli³¹.

Przy protokolowaniu należało zachować dużą staranność. W szczególności trzeba było unikać jakichkolwiek wykreśleń, wydrapań czy poprawek w protokole. Konieczne dopiski, dopowiedzenia albo poprawki musiały

²³ § 9–11 IDG, ALR II, Tit. 7 § 80.

²⁴ [?] Kurtzer, *Der praktische Dorfrichter...*, s. 5.

²⁵ *Allgemeine Gerichtsordnung für die Preussischen Staaten*, 2 Tl.: *Verfahren in nicht streitigen Angelegenheiten*, 3. Tl.: *Pflichten der Justizbedienten*, Berlin 1822, 2. Th., 1. Tit. §3.

²⁶ § 27 IDG.

²⁷ § 28 IDG.

²⁸ Tamże; więcej w § 57 IDG.

²⁹ [?] Kurtzer, *Der praktische Dorfrichter...*, s. 13; § 29, 73–78 IDG.

³⁰ §30 IDG.

³¹ [?] Kurtzer, *Der praktische Dorfrichter...*, s. 14.

być zamieszczone na końcu protokołu albo na jego marginesie, zaznaczone i podpisane przez testatora lub świadków oraz wszystkich członków sądu wiejskiego³². Skróty pojedynczych słów oraz liczby musiały być rozpisane słownie³³. Wszelkie dwuznaczności przy oznaczaniu dziedziczonych części spadku miały być wyjaśnione, a sąd wiejski powinien o nie dopytać³⁴. Jednocześnie sąd nie był uprawniony do zadawania dociekliwych pytań o niewzględzonych w ostatniej woli osobach, jeżeli nie były one uprawnione do dziedziczenia³⁵. Wysłuchanie i spisanie ostatniej woli miało zostać wykonane podczas jednego spotkania. Nie wolno było go przerywać, a jeżeli już do tego doszło, musiało to być odnotowane w protokole, kiedy przerwano i kiedy nastąpiło jego wznowienie³⁶. Po spisaniu protokołu należało go testatorowi przeczytać oraz złożyć podpisy; dokument musiał być podpisany przez testatora oraz członków sądu wiejskiego (ławników)³⁷. Jeżeli testator nie mógł złożyć własnoręcznie podpisu pod protokołem, to pod nakreślonym przez niego odręcznie znakiem musiała podpisać się 2 wiarygodnych świadków oraz członkowie sądu wiejskiego³⁸. Dla spadkodawców niepiśmiennych przewidziano formułę odczytywania testamentu w obecności świadków, którzy potwierdzali w protokole, że w ich obecności tekst ostatniej woli został odczytany spadkodawcy i przez niego zaakceptowany³⁹.

Zabezpieczenie testamentu następowało przez jego opieczętowanie pieczęcią sądu wiejskiego w obecności członków sądu. Można było również zabezpieczyć go pieczęcią własną testatora, jeżeli taką posiadał, lub inną wybraną obcą pieczęcią. Na zewnętrznej stronie złożonego dokumentu musiała znaleźć się formuła: *Hierin ist die letztwillige Disposition des N. N. enthalten, welche derselbe unter dem (Datum) vor dem versammelten Dorfgerichte zu N. zum Protokoll gegeben hat.* W tłumaczeniu: „Tutaj wewnątrz znajduje się ostatnia dyspozycja N.N, który tenże w dniu (data) podał do protokołu przed zebraniem sądem wiejskim w (nazwa miejscowości)”. Formuła ta musiała być podpisana przez członków sądu wiejskiego⁴⁰. Jeżeli testator życzył sobie przybicia własnej pieczęci, to miała ona zostać przystawiona w miejscu zamknięcia (połączenia) ułożonej koperty według ustalonego wzoru⁴¹. Jest to pieczęć zamknięcia, która była „przyłożona na list lub inny przed-

³² § 31 i 32 IDG.

³³ § 33 IDG.

³⁴ § 34 IDG.

³⁵ § 35 IDG.

³⁶ § 36 IDG.

³⁷ § 37 IDG.

³⁸ § 38 IDG.

³⁹ § 39 IDG.

⁴⁰ § 40 IDG.

⁴¹ [?] Kurtzer, *Der praktische Dorfrichter...*, s. 15.

miot w celu zabezpieczenia jego zawartości w taki sposób, żeby nie można było zapoznać się z jego zawartością bez możliwości zerwania pieczęci, odpieczętowania listu lub przedmiotu”⁴². Mamy tu do czynienia z funkcją uwierzytelnienia i zamknięcia na jednym dokumencie, gdy dokument został najpierw uwierzytelniony pieczęcią, później złożony i przed wysłaniem opieczętowany pieczęcią zamykającą, gwarantując ochronę jego zawartości. Pieczęć zamykająca miała zapewniać o oryginalności opatrzonego nią dokumentu⁴³. Uwierzytelnianie dokumentów pieczęcią gminną było konieczne tylko i wyłącznie przy przygotowaniu testamentów, co było zadaniem zleconym przez sędziego zawodowego⁴⁴.

Opisywany w artykule legat został wybrany z 2 powodów. Jest to ostatnia wola, która została spisana przed sądem wiejskim, a sporządzona przez kobietę, która do spadkobrania wyznacza swoją córkę. Z dokumentu wynika, że nie jest to rodzina zamożna. Dziwi natomiast przekazanie nieruchomości córce, a nie mężowi. Spójrzmy jednak na początku na sam dokument. Został on spisany pismem odręcznym według zalecanego wzoru.

Zesp. 62, sygn. 49, s. 21-22

Verhandelt Stephanshain den 8ten Juli 1869.

Die hiesige Kolonistin, Ehefrau des Ignatz Gnizek mit Namen Caroline, welche sich sehr krank befindet und ihren letzten Willen erklären will, hatte zur Aufnahme derselben bei der Entfernung des Gerichts und der bereits eingetretenen Gefahr das hiesige Ortsgericht ersuchen lassen.

In dieser Absicht verfügten wir uns in die Wohnung der Carolina Gnizek und da uns bekannt war, daß die Testatorin des Schreibens unkundig ist, so wurde von uns angetragen daß Zeugen herbeigerufen werden sollen. Es sind jedoch keine Zeugen hinzutreten, da in derselben Stunde keine Person ausfindig gemacht werden konnte. Es trat Gefahr ein und die uns bekannte und mit willigem Bewusstsein noch begabte Carolina Gnizek sprach vor dem untergezeichneten Ortsgericht ihren letzten Willen, wie folgt.

1. *Die Kolonistelle No. 1 zu Stephanshain soll meine 18 Jahr alte Tochter mit Namen Johanna erhalten.*
2. *Von der Stelle soll die 20 Jahr alte Tochter Marianna die Summa von 50rth erhalten,*

welche die Johanna mit dem Tage der Uebernahme der Stelle legen soll.

⁴² Definicja za *Vocabularium internationale sigillographicum*, eds. K. Müller, L. Vrtel, Bratislava 2016, s. 120.

⁴³ Tamże, s. 110.

⁴⁴ [?] Kurtzer, *Der praktische Dorfrichter...*, s. 10.

3. *Die vorhandene Kalbe soll ihr Ehemann Ignatz bekommen.*
4. *Die vorhandene Kuh soll verkauft werden. Davon sollen die Begräbniskosten, die Abzahlung von 7 ½ rth Schulden und die Reparatur des Hauses besorgt werden.*
5. *Von den Betten soll ihr Ehemann ein Kopfkissen erhalten, die andere Betten gehören den beiden Töchtern.*

Andere Gegenstände sind nicht vorhanden, veshalb ich über nichts mehr zu verfügen habe.

Das Protokoll wurde danach geschlossen, vorgelesen und unterschrieben.

Das Ortsgericht

Johan Sofka

Frans Pionek

[pieczęć gminy Szczepanek]

Publicirt Gr. Strehlitz den 29. September 1869

[?] drig, Kreisgerichtsrath

Testament został zapłombowany w kopercie zabezpieczonej pieczęcią wiejską i opatrzony podpisem

Hierin liegt der letzte Wille der Kolonistin Caroline Gnizek, welche dieselbe unterm heutigen Tage vor uns mündlich zu Protokoll erklärt.

Stephanshain, den 8. Juli 1869

Das Ortsgericht

[podpisy]

W tłumaczeniu⁴⁵:

Działo się w Szczepanku 8 lipca 1869.

Miejscowa kolonistka, żona Ignatzego Gnizka imieniem Caroline, która jest ciężko chora i chce złożyć ostatnią wolę, zwróciła się do miejscowego sądu o przyjęcie jej pod nieobecność sądu i zagrożenia życia.

W tym celu udaliśmy się do mieszkania Caroliny Gnizek, a ponieważ wiedzieliśmy, że spadkodawca nie zna się na piśmie, zaproponowaliśmy wezwanie świadków. Jednak żaden świadek się nie zgłosił, ponieważ nie można było zlokalizować żadnej osoby w tym samym czasie. Pojawiło się zagrożenie nagłej śmierci i znana nam Carolina Gnizek, obdarzona jeszcze pełną świadomością, sporządziła przed niżej podpisanym sądem miejscowym swój ostatni testament, jak następuje.

⁴⁵ Tłumaczenie własne autorki.

Województwo
 Królestwa Pruskiego
 8ten Juli 1869.

p. 21

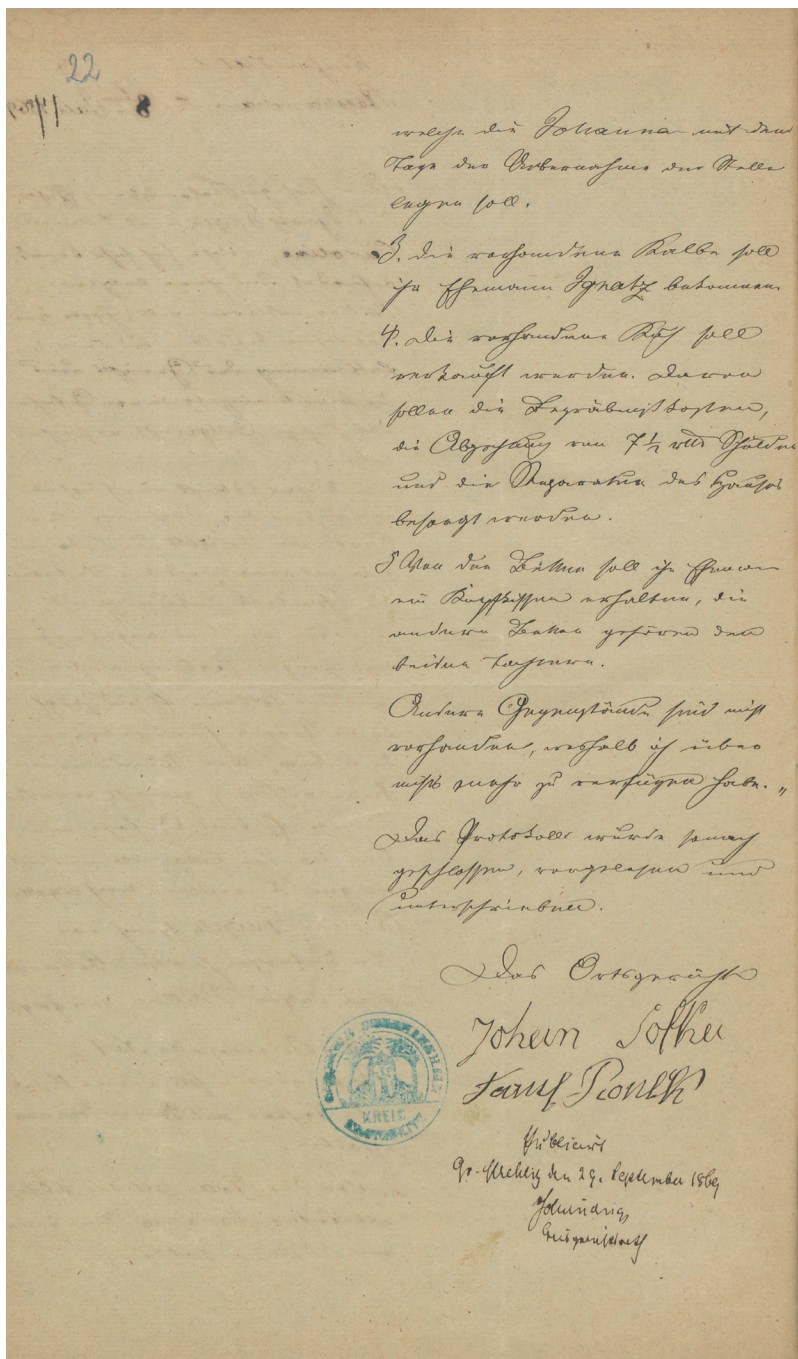
Ich fütige Kolonistin, Witwe
 des Ignatz Gnizek, mit Namen
 Caroline, welche sich sehr wohl
 befindet und ohne irgend
 Willen abzulegen will, setzt zur
 Befugnis des Polten bei dem
 Aufwande des Gnizek und
 die brüchige Vermögens Verhältnisse
 des fütigen Erbvertrages vorzulegen
 lassen.

Die dieses Besitzt vorzulegen
 wie auch in die Verfügung des
 Carolina Gnizek und die mit
 beider Willen, dass die Testatorin
 des Offenebue Individuallist ist,
 für welche sie sich vorzulegen
 dass Gnizek fütigen Verträge
 vorzulegen sollend. Es sind jedoch
 keine Gnizek fütigen Verträge,
 die in demselben Punkte keine
 Fragen aufgeführt gemacht werden
 können. Es hat Gnizek mir
 und die mit beider Willen und mit
 indigenen Erbvertrages durch beider
 Carolina Gnizek fütigen von
 dem Erbvertrages fütigen
 fütigen Erbvertrages, mir folgt.

1. Die Kolonistin No 1 zu
 Kransmanow, soll mir die 18 fütigen
 veltverträge mit Johann
 verfallen.
2. Von dem fütigen No 20 fütigen
 veltverträge Marianna der fütigen
 mir fütigen verfallen,

Ilustr. 1. Testament Caroliny Knizek

Archiwum Państwowe w Opolu, Sąd Obwodowy w Strzelcach Opolskich, 45/62/49, s. 1

Ilustr. 2. Testament Caroline Knizek

Archiwum Państwowe w Opolu, Sąd Obwodowy w Strzelcach Opolskich, 45/62/49, s. 2

1. Nieruchomość kolonizacyjna nr 1 w Szczepanku ma zostać przekazana mojej 18-letniej córce, która ma na imię Johanna.
2. Z nieruchomości 20-letnia córka Marianna otrzyma sumę 50 reńskich talarów, które Johanna ma spłacić w dniu przejęcia nieruchomości.
3. Mąż Ignatz powinien dostać istniejące ciele.
4. Istniejąca krowa ma zostać sprzedana. Z tego mają być pokryte koszty pogrzebu, spłata 7 ½ reńskich talarów długu i remont domu.
5. Mąż powinien wziąć poduszkę z łóżek, pozostałe łóżka należą do dwóch córek.

Inne przedmioty nie są dostępne, więc nie mam nic więcej do przekazania.

Następnie protokół został zamknięty, odczytany i podpisany.

Sąd miejscowy

Johan Sofka

Franz Pionek

Opublikowano Strzelce Opolskie, 29 września 1869

[?] drig, sędzia sądu powiatowego

Jakie treści wynikają z testamentu? Testament był sporządzony z powodu zagrożenia nagłą śmiercią testatorki, co zostało poprawnie wyartykułowane we wstępie dokumentu. Testatorka była niepiśmienna, więc dokument powinien być przez nią podpisany krzyżykami, a czynność ta winna być poświadczona przez świadków. Tymczasem nie był on podpisany, ponieważ nie można było znaleźć świadków złożenia podpisu osoby niepiśmiennej. Takiej opcji nie przewidziano w scenariuszach dokumentów opisanych w podręczniku Kurtzera. Sytuacja ta wymagała więc podjęcia nieszablonej i szybkiej decyzji przez członków sądu wiejskiego. Członkowie sądu wiejskiego zaznaczają, że Caroline była świadoma i gotowa do przekazania swojej ostatniej woli. Dokument został spisany w języku niemieckim, zatem możemy założyć, że Caroline Knizek potrafiła komunikować się w języku niemieckim. Pod testamentem podpisali się członkowie sądu wiejskiego, przystawili na nim pieczęć, poświadczając wiarygodność dokumentu oraz zamknęli i opisali poprawnie kopertę, przystawiając do niej plomby w postaci pieczęci gminnych. Testament został opublikowany 29 września 1869 r. w Sądzie Powiatowym w Strzelcach Opolskich.

W poszycie, do którego wszyty jest testament, znajdujemy jeszcze dokument poświadczający złożenie testamentu 9 lipca 1869 r. w Sądzie Powiatowym w Strzelcach Opolskich przez Ignatzego Knizka. Ignatz jednocześnie złożył oświadczenie, że jego żona Caroline umarła po południu 8 lipca 1869 r.⁴⁶ Zamiast podpisu Knizek złożył 3 krzyżyki, co świadczy o tym, że

⁴⁶ APOp, SOSO, 45/62/49, s. 2.

tak jak Caroline nie potrafił pisać. W dokumentacji znajdujemy jeszcze 2 oświadczenia złożone przez sołtysa Johana Sowkę i sędziego wiejskiego Franza Piontka⁴⁷, w których opisano przebieg procedury spisania testamentu. Zdarzenie wyglądało w sposób następujący: Ignatz Knizek przyszedł do sołtysa Johana Sowki z wezwaniem do umierającej żony w celu spisania testamentu. Mężczyźni przywołali członka sądu wiejskiego Franza Piontka i wraz z nim skierowali się do domu Caroliny Knizek. Zastali ją ciężko chorą w łóżku i sołtys zapytał ją, czy chce sporządzić testament. Po potwierdzeniu przez nią gotowości do złożenia oświadczenia i stwierdzeniu przez sołtysa, że jest ona świadoma i ostatnią wolę składa dobrowolnie, wysłuchano ostatniej woli. Następnie mężczyźni skierowali się do Strzelc Opolskich do domu pisarza gminnego Muthwilla, który spisał testament. Pod testamentem Sowka i Piontek złożyli podpisy i pieczęć gminną. Następnie testament zamknęli, opisali i opieczętowali kopertę. Przekazali ją mężowi Caroliny – Ignatzowi Knizkowi⁴⁸. Ze złożonych oświadczeń wynika, że testatorka nie miała sposobności wysłuchania spisanego testamentu ani też jego podpisania, ponieważ został sporządzony w Strzelcach Opolskich. Zapewne też poszukiwanie świadków do protokołu mogło się nie wydarzyć, ponieważ nie było tam pisarza gminnego, który na miejscu spisywał testament. Jak widać w sytuacjach szczególnych – zagrożenia życia testatorki – przyjęto rozwiązania, które miały przede wszystkim umożliwić złożenie oświadczenia przed śmiercią.

Z samego testamentu wynika, że Carolina Knizek była zamężna z Ignatzem Knizkiem i miała 2 córki: Johannę i Mariannę. Wartościowy majątek, który opisała w testamencie, to nieruchomości kolonizacyjna nr 1 w Szczepanku, krowa, cielak oraz łóżka z poduszkami. Carolina Knizek miała długi. Nie poznaliśmy wielkości mieszkania ani powodu dziedziczenia przez córkę.

Historię rodziny wyczytaną z testamentu możemy spróbować wyjaśnić, korzystając z akt stanu prawnego nieruchomości będącej przedmiotem spadkobrania. Są to akta gruntowe ze Szczepanka nr 1⁴⁹. Dysponujemy też aktami metrykalnymi parafii rzymskokatolickiej w Jemielnicy, do której należeli katolicy ze Szczepanka.

Do akt gruntowych nieruchomości załączony jest kontrakt przedślubny pomiędzy Ignatzem Knizkiem i Caroliną Gans, sporządzony w kancelarii notarialnej Josepha Seifferta w Strzelcach Opolskich 4 lipca 1862 r.⁵⁰ Umowa zawarta była w obecności 2 świadków. Ponieważ Ignatz i Caroline nie znali

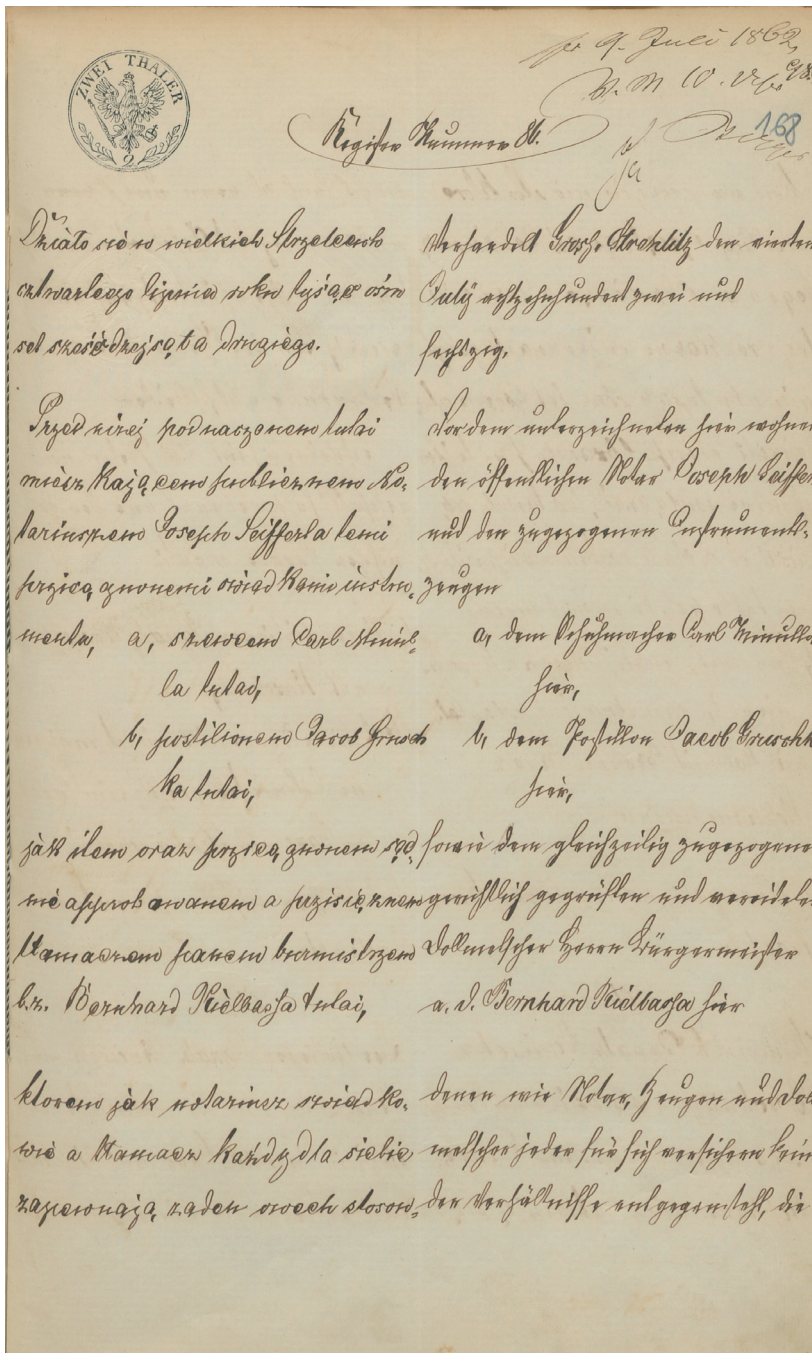
---

⁴⁷ Pisownia nazwisk podana przez pisarza sądowego jest odmienna od własnoręcznych podpisów Johana Sowki i Franza Piontka.

⁴⁸ APOp, SOSO, 45/62/49, s. 23–27.

⁴⁹ APOp, SOSO, 45/62/747.

⁵⁰ Tamże, s. 168.

Ilustr. 3. Kontrakt małżeński Ignatza Knizka z Caroline Gans (fragment)
 Archiwum Państwowe w Opolu, Sąd Obwodowy w Strzelcach Opolskich, 45/62/747, s. 168

169

Koro ma rozumieć się do kłosek mag s' f' i' n' i' s' k' i' t' u' n' i' n' d' s' r' o' n' i' n' w' o' d' l' i' n' g' n' o' p' r' o' s' t' e' g' o' a' i' d' o' d' i' e' n' e' w' e' z' i' e' n' d' z' m' o' z' n' o' z' y' d' o' t' y' s' z' e' b' n' o' w' i' s' t' e' b' e' g' o' a' o' d' s' t' a' n' o' w' i' e' a' d' r' o' z' n' o' z' y' e' s' i' n' D' u' l' y' a' s' t' y' s' z' e' f' i' n' d' e' n' d' s' i' n' s' u' n' d' b' e' g' o' r' o' z' k' a' r' o' w' o' o' d' j' e' d' e' n' a' s' t' e' g' o' l' e' p' i' n' i' z' y' g' o' n' d' e' r' G' e' i' t' u' n' g' e' n' a' n' d' e' r' n' i' e' r' o' t' e' k' u' s' z' e' o' s' t' r' o' s' e' t' p' r' o' s' t' e' a' g' l' e' A' n' s' c' h' e' i' n' g' a' u' s' s' e' l' i' c' h' e' n' d' r' i' e' s' e' i' o' d' r' o' s' t' o' l' b' r' a' n' t' e' p' r' i' z' e' t' o' j' e' n' o' r' s' c' h' i' m' u' s' i' n' d' v' o' n' P' a' p' e' n' u' n' d' s' t' a' n' o' w' i' e' r' o' z' t' a' e' n' i' z' y' d' e' k' l' a' r' a' c' y' e' g' o' g' a' s' s' e' h' l' f' ä' h' i' g' b' e' k' a' n' n' t' u' n' d' d' e' r' g' o' l' d' d' r' i' e' s' e' i' o' d' o' s' o' b' y' a' w' o' s' t' a' n' i' e' d' i' s' p' o' s' i' t' i' o' n' i' e' n' i' s' s' e' n' b' y' r' a' d' e' m' ä' s' s' i' g' n' e' m' t' a' l' k' o' p' o' l' s' k' i' m' o' r' o' w' e' m' o' z' n' i' g' 1. I' n' d' e' r' f' i' n' l' i' n' g' e' n' G' a' n' a' l' z' K' n' i' z' s' e' k' u' n' d' K' r' o' s' c' h' n' i' l' z' e' n' i' e' z' 2. s' a' m' o' l' n' a' s' j' u' s' p' o' t' n' o' l' e' t' 2. I' n' d' e' r' l' e' b' i' g' e' n' b' e' w' i' l' t' l' ä' n' g' e' l' m' i' s' s' i' o' n' e' n' n' i' e' K' o' l' o' n' i' e' C' a' r' o' l' i' n' e' G' a' n' s' 2. I' n' d' e' r' l' e' b' i' g' e' n' b' e' w' i' l' t' l' ä' n' g' e' l' m' i' s' s' i' o' n' e' n' n' i' e' G' a' n' s' u' n' d' K' e' p' t' a' n' s' c' h' e' i' n' 2. I' n' d' e' r' l' e' b' i' g' e' n' b' e' w' i' l' t' l' ä' n' g' e' l' m' i' s' s' i' o' n' e' n' n' i' e' G' a' n' s' u' n' d' K' e' p' t' a' n' s' c' h' e' i' n' a' s' t' a' n' o' w' i' e' n' a' r' t' e' p' u' z' y' e' z' K' o' r' o' u' n' d' s' c' h' l' o' s' s' e' n' d' i' s' e' l' b' e' n' f' o' l' g' e' n' d' e' n' k' o' n' t' r' a' k' t' : k' o' n' t' r' a' k' t' :

St. 1. Komornik Ignacy Knizka

St. 2. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 3. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 4. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 5. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 6. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 7. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 8. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 9. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 10. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 11. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 12. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 13. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 14. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 15. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 16. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 17. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 18. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 19. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 20. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 21. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 22. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 23. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 24. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 25. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 26. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 27. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 28. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 29. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 30. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 31. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 32. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 33. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 34. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 35. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 36. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 37. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 38. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 39. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 40. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 41. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 42. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 43. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 44. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 45. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 46. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 47. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 48. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 49. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 50. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 51. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 52. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 53. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 54. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 55. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 56. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 57. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 58. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 59. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 60. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 61. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 62. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 63. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 64. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 65. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 66. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 67. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 68. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 69. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 70. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 71. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 72. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 73. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 74. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 75. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 76. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 77. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 78. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 79. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 80. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 81. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 82. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 83. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 84. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 85. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 86. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 87. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 88. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 89. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 90. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 91. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 92. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 93. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 94. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 95. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 96. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 97. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 98. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 99. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

St. 100. Der fünfzigjährigen Ignatz Knizsek und Kroschnitzke

Ilustr. 4. Kontrakt małżeński Ignatza Knizka z Caroline Gans (fragment)

Archiwum Państwowe w Opolu, Sąd Obwodowy w Strzelcach Opolskich, 45/62/747, s. 169

języka niemieckiego, umowa została spisana wraz z polskim protokołem pobocznym. Tu już widzimy niezgodność z informacją występującą w testamencie, w którym nie ma mowy o tym, że Caroline nie znała języka niemieckiego. Z umowy dowiadujemy się, że Ignatz Knizek był komornikiem z Krośnicy, a Carolina Gans samotną pełnoletnią kolonistką ze Szczepanka. Strony deklarowały zawarcie związku małżeńskiego w terminie do 4 tygodni od spisania kontraktu. Do małżeństwa pan młody wnosił 30 talarów reńskich, a panna młoda nieruchomość nr 1 w Szczepanku. Jednocześnie panna młoda zapewniła panu młodemu po swojej śmierci prawo dożywotniego zamieszkiwania (tzw. wycug) w domu nr 1 w Szczepanku. Wycug obejmował bezpłatne zamieszkanie w izbie za kominem, co roku prawo użytkowania 2 zagonów roli za chałupą oraz ogródek na całej długości działki i szerokości 2 prętów (7 m). Prawo dożywocia miało być wpisane do księgi gruntowej, a jego wartość oszacowano na 4 talary rocznie.

Zgodnie z kontraktem narzeczeni zawarli ślub 25 lipca 1862 r. Ignatz – pracownik dniówkowy (Tagelöhner) – miał wówczas 41 lat, a panna Carolina⁵¹ Gans – 42⁵².

Do spadku po zmarłej 8 lipca 1869 r. Carolinie zgłosili się Ignatz Knizek i nieślubne córki Marianna i Johanna – siostry Gans⁵³. Ostatecznie w październiku 1872 r. do księgi gruntowej wpisano własność Johanny Gans oraz dożywotnie prawo zamieszkiwania dla Ignatza Knizka. W roku 1873 Johanna Gans poślubiła Antona Marka, a Ignatz Knizek już zamieszkiwał w Królewskiej Hucie (dzisiaj Chorzów)⁵⁴. Z akt testamentowych oraz akt gruntowych wyłania się obraz ubogiej rodziny śląskiej, w której kołem ratunkowym dla obojga bohaterów jest małżeństwo. Kobieta zyskała pomoc na gospodarstwie i nieodpłatnego parobka oraz finanse, które mogły być wykorzystane do spłaty bieżących zobowiązań. Mężczyzna wreszcie miał swoje własne dożywotnie miejsce do mieszkania oraz kawałek ziemi pod uprawę. Dlaczego więc zrezygnował z mieszkania i wyjechał do Królewskiej Huty po śmierci małżonki? Tego już z akt gruntowych nie wyczytamy. Biorąc pod uwagę, że nowa właścicielka domu – córka Johanna – wyszła za mąż i w chałupie pojawił się nowy gospodarz, możemy się domyślać, że wdowiec nie był już w domu mile widziany. Najpewniej wyruszył do rozwijającej się Królewskiej Huty w poszukiwaniu pracy⁵⁵.

⁵¹ Zróżnicowanie pisowni imienia zgodnie z zapisami w dokumencie.

⁵² Parafia rzymskokatolicka w Jemielnicy, księga ślubów rok 1862, <https://www.familysearch.org/> (dostęp: 16 czerwca 2023 r.).

⁵³ APOp, SOSO, 45/62/747, s. 182.

⁵⁴ Tamże, s. 201.

⁵⁵ O migracjach do wschodniej części Śląska w kontekście rozwoju przemysłu pisał P. Rybicki, *Rozwój ludności Górnego Śląska od początku XIX wieku do pierwszej wojny światowej* [w:] *Górny Śląsk. Prace i materiały geograficzne*, pod red. A. Wrzoska, Kraków 1955, s. 277.

Analizując testament i sięgając do akt metrykalnych oraz gruntowych, jesteśmy w stanie odtworzyć sytuację rodzin chłopskich na Śląsku. Źródła te są idealne do badań regionalnych i genealogicznych. W badaniach genealogicznych będą to poszukiwania konkretnych nazwisk, a zatem rodzin⁵⁶, w regionalnych – poszukiwania w obrębie miejscowości lub regionu. Wybór badaczy historii społecznej zapewne będzie dotyczył grup zawodowych, np. karczmarzy, młynarzy czy gospodarzy, lub badać je będą oni pod kątem płci czy statusu.

Testamenty są niezwykle wartościowym materiałem dokumentującym życie codzienne chłopów w XIX w. Formuła spisania testamentu została wyznaczona na Śląsku przez normy prawa. Wśród spisujących odnajdziemy zawodowych sędziów – justycjariuszy i pisarzy gminnych – wzywanych w wypadku niebezpieczeństwa nagłej śmierci. Testamenty zawierają wiele informacji o kulturze materialnej wsi śląskiej, a przede wszystkim pozwalają na wnikliwe zbadanie rodziny chłopskiej. Na ich podstawie można poznać m.in. wielkość rodzin, ich model w ujęciu dynamicznym, dzietność, stopień zamożności, liczbę i wartość przedmiotów codziennego użytku oraz stopień analfabetyzmu wśród chłopów. Testamenty chłopskie można wykorzystać w badaniach interdyscyplinarnych w zakresie historii Śląska XX w. w następujących dziedzinach: prawo, etnografia, antropologia kultury i demografia historyczna. Warto jednak, analizując testamenty, czytać je wraz z dokumentacją uzupełniającą ostatnią wolę i sięgać do innych dokumentów źródłowych, szczególnie do akt stanu prawnego nieruchomości.

Bibliografia

Materiały archiwalne

Archiwum Państwowe w Opolu

Archiwum Państwowe w Opolu, 45/350/166

Sąd Obwodowy w Strzelcach Opolskich, 45/62/49, 45/62/747

Księga nabytków Archiwum Państwowego w Opolu

Starczewska-Wojnar A., Wstęp do inwentarza zespołu Sąd Obwodowy w Strzelcach Opolskich, mps, 2003.

Parafia rzymskokatolicka w Jemielnicy, księga ślubów rok 1862, <https://www.familysearch.org/> (dostęp: 16.6.2023).

Materiały drukowane

Allgemeine Gerichtsordnung für die Preussischen Staaten, 2. Tl.: *Verfahren in nicht streitigen Angelegenheiten*; 3 Tl.: *Pflichten der Justizbedienten*, Berlin 1822.

Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten von 1794, Frankfurt a. M.–Berlin 1970.

---

⁵⁶ Więcej A. Starczewska-Wojnar, *Akta sądów obwodowych jako źródło do badań genealogicznych na przykładzie zasobu Archiwum Państwowego w Opolu*, „Varia Genealogica” 2017, t. 1, s. 65–74.

- Für die Bezirke der Appellationsgerichte Glogau und Ratibor die revidierte Instruktion vom 11.05.1854, „Preussisches Justizministerialblatt“ 1854.*
- Geiseler T.A., *Das landische Kommunal-Wesen in sechs östlichen Provinzen Preußens*, Berlin 1864.
- Gerichtsverfassungsgesetz 27.1.1877, „Reichsgesetzblatt“ 1877, Nr. 4, s. 41–76.*
- Instruktion für die Dorfgerichte bei den ihnen vorzunehmenden gerichtlichen Verhandlungen, „Extraordinaire Beilage zum Amtsblatt der Königlichen Regierung zu Oppeln“ 1842, St. 18, s. 1–32.*
- Instruktion für die Dorfgerichte bei den ihnen vorzunehmenden gerichtlichen Verhandlungen, „Preussisches Justizministerialblatt“ 1842.*
- Kurtzer [?], *Der praktische Dorfrichter. Ein unentbehrliches Handbuch für Gerichtsschulzen, Gerichtsmänner und Gemeindegemeindeglieder derjenigen Preussischen Provinzen, in welchen das Allgemeine Landrecht und die Gerichtsordnung Geltung finden*, Breslau 1844.
- Mende A., *Hilfs- und Formular-Buch zur praktischen Geschäftsführung der Schiedsmänner enthaltend: eine Anzahl vollständig ausgeführter Formulare zu Vergleichs- Protokollen, Vorladungen, Anschreiben, Beschwerden, Jahresberichten und Nachweisungen der Schiedsmänner; nebst einer vorangeschickten Einleitung über Form und Inhalt der schiedsamtlichen Protokolle*, Oppeln 1836.
- Verordnung, betreffend die Errichtung der Amtsgerichte 26.7.1878, „Gesetz Sammlung“ 1878, Nr. 25, s. 275–283.*
- Verordnung über die Aufhebung der Privatgerichtsbarkeit 2.1.1849, „Preussische Gesetz Sammlung“ 1849, Nr. 1, s. 1–8.*

Opracowania

- Haas S., *Die Kultur der Verwaltung: die Umsetzung der preussischen Reformen 1800–1848*, Frankfurt a. M.–New York 2005.
- Korzeniowska W., *Codziennosc społeczności wsi rejencji opolskiej w aspekcie zachodzacych przemian: 1815–1914*, Opole 1993.
- Korzeniowska W., *Dziewiętnastowieczne testamenty chłopów pszczyńskich zachowane w Państwowym Archiwum w Pszczynie, „Kwartalnik Opolski“ 1994, R. 40, nr 3, s. 30–39.*
- Rodzina na Śląsku w XIX i na początku XX wieku*, pod red. A. Dawid i A. Maziarza, Opole 2011.
- Rybicki P., *Rozwój ludności Górnego Śląska od początku XIX wieku do pierwszej wojny światowej [w:] Górny Śląsk. Prace i materiały geograficzne*, pod red. A. Wrzoska, Kraków 1955, s. 249–304.
- Sopot-Zembok B., *Obraz wsi pszczyńskiej w świetle testamentów chłopskich z połowy XIX wieku*, Pszczyna 2009.
- Starczewska-Wojnar A., *Akta sądów obwodowych jako źródło do badań genealogicznych na przykładzie zasobu Archiwum Państwowego w Opolu, „Varia Genealogica“ 2017, t. 1, s. 65–74.*
- Starczewska-Wojnar A., *Odcisnięta pamięć wspólnoty. Prawne i komunikatywne funkcje pieczęci gmin wiejskich na przykładzie zachodnich powiatów rejencji opolskiej w latach 1816–1933*, Opole 2020.
- Vocabularium internationale sigillographicum*, eds. K. Müller, L. Vrtel, Bratislava 2016.
- Wacke G., *Dorf-Policey-Ordnung und Instruktion für die Dorf-Scholzen für das Herzogthum Schlesien und die Grafschaft Glatz vom 1. May 1804*, Würzburg 1971.

Aleksandra Starczewska-Wojnar

Testament kobiety na przykładzie testamentu Caroliny Knizek (Gnizek) ze Szczepanka spisany na wypadek nagłej śmierci

Streszczenie

Zaprezentowano testament spisany na wypadek nagłej śmierci oraz procedurę prawną jego przygotowania. Formuła spisania testamentu została wyznaczona na Śląsku przez normy prawa. Wśród spisujących odnajdziemy zawodowych sędziów – justycjariuszy i pisarzy gminnych zwoływanych na wypadek nagłej śmierci. Testament przeanalizowano w kontekście zgodności z prawem wykonanej procedury oraz sytuacji rodzinnej testatorki. Przedstawiono konieczność pogłębionych badań testamentu za pomocą analizy oświadczeń składanych przez świadków złożenia ostatniej woli. Ukazano możliwości rozszerzenia kwerendy źródłowej o akta metrykalne i stanu prawnego nieruchomości.

Słowa kluczowe: testament, Śląsk, sąd obwodowy, XIX w., genealogia, regionalizm

Aleksandra Starczewska-Wojnar

Women's Wills as Exemplified by the Will of Carolina Knizek (Gnizek) from Szczepanek Written in Case of a Sudden Death

Abstract

The article presents a will written in case of a sudden death and the legal procedure involved in its preparation. In Silesia, the procedure for making a will was legally regulated. Among those drafting the documents were professional judges as well as communal scribes, called up whenever one wanted to make provisions in case of one's sudden death. In the present paper, the will was analyzed to verify whether the legal procedure had been followed, and to determine the family situation of the testator. The article demonstrates the need for a more in-depth investigation of the will, including an analysis of the statements of witnesses to the will-drafting. It also shows the potential to expand the source inquiry so as to include official registry documents and the legal condition of the estate.

Keywords: will, Silesia, district court, 19th century, genealogy, regionalism